

בלוג אודות השתלמויות קצרות קורסים שנתיים עולם התוכן לקהל הרחב חנות Megged School

מה חדש

סדרת ההשתלמויות ב"טיפול זוגי

מבוסס מובחנות" מתחילה ב

14/15/16 בפברואר בבן עמי, ליד

נהריה, זב 21/22/23 לפברואר

ברעננה, כל השתלמות בת ימיים

וחצי (28 שעות אקדמיות).

השתלמויות נוספות כל חודש

שמונה שלבים ביצירה של ניכור הורי

22 באוקטובר 2017 | תגיות: [נירושין](#), [טיפול משפחתי](#), [ניכור הורי](#), [סרבנות קשר](#) | 8 תגובות, [רצו להצביע?](#)

שמונה שלבים ביצירה של ניכור הורי

גישה מערכתית והמלצות להתערבות

אמתי מגד (mft)

מבוא:

תסמונת הניכור ההורי (תנ"ה) הומשגה לראשונה על ידי ריצ'רד גרדנר (Gardner, 1987), והוגדרה כתסמונת "שבה הילד עסוק באופן כפייתי בגינוי ההורה השנוא והמנוכר ובהאשמות כלפיו" (ברגמן וויצטום, 1995). התופעה עולה "בעיקר בהקשר של מאבקי משמורת, בה הילד משתתף במסע הכפשה נגד אחד מהוריו, וכאשר לתוכן ההכפשה אין יסוד במציאות" (גוטליב, 2004). "גרדנר מדגיש כי תסמונת הניכור ההורי היא למעשה סוג של התעללות רגשית בילדים, בכך שלא רק ש[תלונות] הילד נגד ההורה השני יכולות לגרום להרחקת הורה אוהב לכל החיים, אלא שהן יכולות גם לגרום להפרעה פסיכיאטרית אשר תלווה את הילד לכל ימי חייו" (גוטליב, 2004).

מעת פרסומה עוררה התסמונת מחלוקות רבות בקרב מטפלים, עובדי רווחה, חוק ומשפט. "חוסר ההסכמה לבש צורות רבות", כותבים בייקר וסאובר (Baker & Sauber, 2013): "האם ניכור הורי באמת קיים, האם ניכור הורי נגרם על ידי האבות והאימהות גם יחד, האם ניכור הורי הוא מצב זמני שנעלם כשהילדים גדלים, האם ניכור הורי "הומצא" כדי להגן על פדופילים ומתעללים מחשיפה, מהן דרכי הטיפול הנאותות לניכור הורי, האם ניכור הורי צריך להפוך לדיאגנוזה רשמית כהפרעה נפשית או כבעיה בין אישית, וכדומה. (Baker & Sauber, 2013) מאמר זה מצטרף לתפיסה של מספר תיאורטיקנים (Baker & Sauber, 2013) שסוברים שהעיסוק בקיומה או אי קיומה של התסמונת הוא מיותר, ושהתחום צריך לעבור לשלב הבא של פיתוח דרכים יעילות להתערבות וטיפול.

במאמר זה נציג עמדה משפחתית-מערכתית, בנוגע לתסמונת, הניזונה מגישותיהם המערכתיות של תיאורטיקנים כגון בואן, וחברי קבוצת מילאנו. הצגת התסמונת מתוך פרספקטיבה מערכתית תאפשר, מצד אחד, גישור בין התפיסות המנוגדות באשר לדרך הטיפול הנכונה, ומצד שני בהירות רבה יותר באשר למטרות ודרכי ההתערבות במקרים אלה.

ההבדל בין סרבנות קשר לבין תסמונת הניכור ההורי:

הספרות בנושא התנ"ה (Baker and Sauber, 2013) מבחינה בין שני מושגים שאין ביניהם אבחנה מדויקת בעברית. מושג אחד הוא Estrangement, שהוא סרבנות של הילד להיפגש עם אחד ההורים על רקע התנהגות הבעייתית של אותו הורה. כלומר, סרבנות שיש לה סיבות הגיוניות ומובנות (כגון: אלימות, התעללות או הזנחה מצד ההורה המנוכר, בן או בת זוג, או משפחתו המורחבת, מחלת נפש של ההורה וכדומה). מושג שני הוא, Alienation, כלומר, ניכור (הורי), שהוא סירוב להיפגש עם אחד ההורים, ללא כל סיבה הגיונית (Bernet, 2013; Saini, 2013; Bernet, 2010; Fidler, Bala, & Sauber, 2013; Lorandos). כלומר, שבחיה של יחסי הילד-הורה בעבר אינה מצביעה על פגיעה אמיתית בילד, נהפוך הוא, נראה שיחסיהם בעבר היו טובים ומטיבים. הזלזול, מסכת ההאשמות והדחיה המוחלטת של ההורה, נובעים, אם כן, מתכנות (שטיפת מוח) אינטנסיבי של ההורה המשמורן, אשר באופן גלוי מעוניין לטפח אותם אלו מהזדהות והפנמה של הילד את רגשות ומחשבות ההורה המנוכר, כשההורה המנוכר מעודד זאת באופן פסיבי וללא מודעות מלאה.

על המטפל בסרבנות קשר לעשות אבחנה מبدלת קפדנית כדי להבחין בין מקרים של סרבנות קשר מוצדקת ובין מקרים של ניכור הורי. "כשהתעללות או הזנחה הורית אמיתיים מתקיימים" כותב גרדנר, "טינתו של הילד מוצדקת, ואז האבחנה של תנ"ה אינה מתאימה" (Gardner, 2002). מטפל המתעתד לעסוק בנושא ברצינות מופנה למאמרים וספרים העוסקים בשכלול היכולת לעשיית אבחנה זו (Gardner, 1999; Sauber, 2010). מאמר זה יעסוק רק במקרים ברורים של ניכור הורי, כלומר רק באותם מקרים שבהם יחסו המשפיל של הילד להורה המנוכר, אינו יכול להיות מוסבר בהתנהגותו של אותו הורה, או בבעיות בקשר ביניהם לפני הגירושין.

חשוב לציין שהאבחנה שהמטפל עושה, באשר לקיומה או אי קיומה של תנ"ה במקרה מסוים, אין לה ולו דבר עם שאלות כגון: מי פגע במי בין בני הזוג, מי עשה עוול למי, ומי אשם בקונפליקט בין בני הזוג. נקודה זו חשובה כיוון שבני זוג בקונפליקט גבוה נוטים להכניס את אנשי המקצוע לעובי הקורה, להזמין ולדרוש מהם לקחת צד בקונפליקט הזוגי ולצפות שנקיטת צד זו תשפיע, באופן כזה או אחר, על ההחלטות בנוגע למשמורת הילדים (Sauber and Worenklien, 2013). כאשר מטפלים מתפתים להבין את אשר ארע בקונפליקט הזוגי ונקטים צד, הם, בהכרח, מתבלבלים ומאבדים את יכולתם להישאר ניטראליים, אובייקטיביים ומסוגלים להיות לעזר לילדים הנתונים בתנ"ה.

החשיבות של הבנת תסמונת הניכור ההורי בתוך ההקשר המערכתי:

כפי שנכתב, מעת פרסומה, עוררה התסמונת מחלוקות רבות. נראה, עם זאת, שעיקר ההתנגדות לגישתו של גרדנר נוצרה בעקבות הצעותיו הטיפוליות. גרדנר חילק את התנ"ה לשלוש דרגות חומרה והציע "שבמקרים חמורים הדרך היחידה להתגבר על תסמונת הניכור ההורי היא בהוצאת הילד ממשמורת ההורה המסית והעברתו למשמורת ההורה השנוא או למקום משמורת ניטרלית" (לסר, 2005). הצעה זו עוררה, ועדיין מעוררת, התנגדות רבה בקרב אנשי מקצוע ותיאורטיקנים. חשוב לציין שגרדנר עצמו הצביע על כך "שרק במקרים החמורים ביותר (בערך 10%) כשהאם הייתה נוקשה ולא פרנואידית ובלתי מסוגלת לעצור ולחדול מהתכנות – אני המלצתי על משמורת עיקרית אצל האב" (Gardner, 2002). עם זאת, הוויכוח לגבי הצעה זו ממשיך. חלק מהתיאורטיקנים (Dunne & Hedrick, 1994; Lund, 1995) טענו, לדוגמה, שבמיוחד במצבים של קונפליקטים חריפים ומתמשכים בין בני הזוג "עדיף להניח לילד, ויש להמתין עד להתחזקות כוחותיו הנפשיים כאשר יוכל לבחור בעצמו את אופי הקשר עם כל אחד מהוריו" (לסר, 2005).

וויכוח זה, והצעות הטיפול הסותרות המובעות בו, מתבטא גם ביחס של בתי המשפט בארצות השונות לתופעה. בתי המשפט בארה"ב נוטים כיום יותר לכיוון הצעותיו של גרדנר. בארה"ב ובקנדה, לדוגמה, קמו מרכזים מיוחדים אליהם מוצאים ילדים הסובלים מתנ"ה לתקופה של "צינון" עד שיועברו למשמורת ההורה המנוכר (Warshak, 2010) & (Reay, 2015). כשלושת, בתי משפט בגרמניה, כפי שעולה מפסקי דין מהשנים האחרונות (Hummel, 2009. 2010. 2010 b, Nadine), מעדיפים, לעיתים, להשאיר ילדים קטנים בחזקת ההורה המנוכר, כדי לגונן על הילד וכדי שלא לבלבל אותו יותר מדי.

נראה שתופעת הניכור ההורי היא אחת מאותן תופעות היוצרות הד תקשורתית ענק. "לוויכוח [באשר לניכור הורי] נוצרו חיים משלו", כותבים בייקר וסאובר (Baker & Sauber, 2013). "ונראה היה שאינטנסיביות הרגשות בדיונים המדעיים במגע לניכור הורי הדהדה את הכעס והתשד המתגלים אצל הורים בקונפליקט גירושין גבוה" (Baker & Sauber, 2013). מדוע מעוררת התסמונת רגשות עזים כל כך? במאמר זה נטען שהדעות הסותרות והרגשות העזים לגבי התסמונת מקורם בכך שרבים מאנשי המקצוע המעורבים בנושא אינם רואים תמונה שלמה ומערכתית של התופעה. נטען שהתבוננות בתופעה תוך כדי ציוד בילדים בלבד, בהורים המנוכרים או בהורים המנוכרים, הוא שיוצר תפיסות חד צדדיות ורגשות אינטנסיביים. מה שנדרש, אם כן, הוא ראייה מערכתית רחבה.

ראייה מערכתית היא אולי הפרספקטיבה היחידה המסוגלת להתבונן במקרים של ניכור הורי באופן הרחב ביותר. מטרת מאמר זה היא, אם כן, להציג פרספקטיבה רחבה ככל האפשר של התופעה. פרספקטיבה הלוקחת בחשבון את כל השותפים ליצירה של התסמונת, קרי, ההורה המנוכר, ההורה הממוכר, הילד עצמו, עובדי רווחה ואנשי טיפול, עורכי הדין, בתי המשפט והאקלים החברתי במקום.

משולשים:

אחת ההנחות המרכזיות ברוב הגישות המערכתיות – משפחתיות וספציפית בגישה המערכתית של התיאורטיקן מורי בואן (בואן וקר, 1988) היא ששני בני זוג, בעלי רמת מובחנות (דיפרנציאציה) נמוכה או בינונית, יחפשו תמיד משהו שלישי להשליך עליו חרדה, כאשר זו תתפתח ביניהם. "המעורבות של האדם השלישי" כותבים בואן וקר, "מפחיתה את רמת החרדה על ידי פיזור בין שלוש מערכות-יחסים. היצירה של שלוש מערכות יחסים המקושרות ביניהן יכולה להכיל יותר חרדה מאשר שלוש מערכות יחסים נפרדות משום שנוצרים נתיבים שדרכם החרדה יכולה לזרום ממקום למקום במערכת. זרימה זו מפחיתה את הסיכוי לכך שאחת ממערכות היחסים "תעלה על גדותיה".

המושג של משולש משמש רבות מהגישות המשפחתיות כדי להסביר את הופעתם של סימפטומים ובעיות אצל ילדים כמובעים מהתהליך של השלכת החרדה הזוגית מהקונפליקט בין בני הזוג, אל הילד. גם במודל שיוצג להלן נתייחס לתסמינים שמופיעים אצל ילדים הסובלים מתנ"ה כתוצאה של מעורבותם בקונפליקט הזוגי. אך תוספת חשובה שהתיאוריה של בואן מזמנת לנו היא שגם אנשי המקצוע, עובדים סוציאליים, מטפלים, עורכי דין ושופטים עלולים, ונוטים, להישאב לתוך הקונפליקט הזוגי ו"לספוג" מהמתח והחרדה של בני הזוג. כך מתארים זאת בואן וקר (שם):

מומחים לבריאות הנפש ואנשי מקצוע אחרים מתגאים ביכולתם להיות אמפתיים ואובייקטיביים בו-זמנית. זה לא קשה במיוחד כאשר הבעיות של המשפחות נמצאות תחת שליטה סבירה. אך במצבים כאוטיים יותר [כמו בגירושין בקונפליקט גבוה], יכולת המובחנות של אנשי המקצוע אובדת לעיתים קרובות ותחושת החרדה מתפשטת כמו אש בשדה קוצים דרך המשולשים המקיפים את המשפחה הבעייתית. כשזה קורה, רמת החרדה של המטפל והצוות משפיעה יותר על הטיפול מאשר עקרונות טיפול שקולים. החרדה במשולש העיקרי אמנם פוחתת על ידי מיוזגה לתוך המשולשים המחוברים, אך כשחרדה הזו מתפשטת למערכת הגדולה יותר (המרפאה לבריאות הנפש, סוכנויות שירות ובתי משפט), היא לעיתים קרובות מועצמת (דרך התגובות הרגשיות של אנשי המקצוע העוזרים) וחוזרת למשפחה. רמת החרדה ב"עוזרים" יכולה להגביר את התסמינים במשפחה. ברוב הסיטואציות, העוזרים באמת מספקים עזרה; מעורבותם מפחיתה את רמת החרדה ואת התסמינים. אך במקרים הללו, חוסר-המובחנות הנובע מרמת החרדה העולה ותהליך השילוש מובילים לכך שהעוזרים הופכים למרכיב עיקרי בבעיות של המשפחה.

אנשי מקצוע אינם חסידים מפני הישאבות לתוך משולשים. ומקרים של גירושין בקונפליקט גבוה "מזמינים" את אנשי מקצוע להישאב לתוך המערבולת המשפחתית. אחד המאפיינים העיקריים של הישאבות זו הוא הקושי של הנשאים להישאר אובייקטיביים. אנשי המקצוע, במיוחד כאשר הם מכירים צד אחד במשפחה טוב יותר מאשר את הצד השני, הופכים להיות קדקוד במשולש. קדקוד במשולש הם נוקטים עמדה. הם מצדדים בצד אחד (של ההורה המנכר, של ההורה המנוכר, או של הילד) ומנסים "להציל" אותו מפני הצדדים האחרים. בעשותם כך הם מאבדים מהיכולת שלהם לראות את המערכת באופן אובייקטיבי ולנקוט בעמדות מורכבות יותר.

המודל שיוצג להלן, המתאר את ההתפתחות של תסמונת הניכור ההורי בגירושין בקונפליקט גבוה, מתאר את ההיסחפות של הילדים, ושל אנשי המקצוע, לתוך החרדה שבני הזוג אינם מסוגלים, ואינם רוצים, להכיל.

מודל מערכתי לתסמונת הניכור ההורי:

ההקשר המערכתי חברתי הרחב:

אחת התרומות הגדולות שהתפיסה המערכתית מעניקה לנו היא ההבנה שהפרעות ובעיות נפשיות נוצרות תמיד בתוך הקשר. ללא מערכת מקדמת, תומכת ומשמרת, אף סימפטום אינו יכול לשרוד. לעיתים דינאמיקה משפחתית מסוימת היא תנאי והסבר מספק להופעתה של הפרעה מסוימת. אך כיוון שתסמונת הניכור ההורי, כתסמונת מלאה, היא תופעה חדשה יחסית בתרבות שלנו, יש צורך לבדוק גם את ההקשר התרבותי הרחב יותר שמאפשר אותה. חשוב להבין שהתופעה של הסתת ילד על ידי הורה אחד, כנגד ההורה השני, היא תופעה וותיקה ביותר. משחר ההיסטוריה ילדים הוזמנו לקואליציות התומכות בהורה אחד וממדרות את ההורה השני. אך תסמונת הניכור ההורי, כהפרעה נפשית מוגדרת, המתרחשת בתוך מאבק משמורת בסכסוך גירושין בקונפליקט גבוה, היא תופעה חדשה יחסית. בארה"ב החלו לצפות בה מאז תחילת שנות השבעים. הסיבה העיקרית להופעתה היא כמובן מספר מקרי הגירושין שהחלו לעלות באופן דרסטי באותה תקופה. אך שלושה תהליכים ספציפיים שהחלו להתרחש גם הם באותן שנים הם, ככל הנראה, האחראיים העיקריים להולדתה של התופעה, ונראה שללא ההתפתחות של תהליכים אלה, תסמונת הניכור ההורי אולי כלל לא הייתה נוצרת. שלושת התהליכים הללו הם:

1. התחלת הנחת "השנים הרכות" בהנחת "טובת הילד"

2. התגברות הנטייה והרצון של אבות רבים במשמורת משותפת

3. העלייה במודעות לאלימות והתעללות בילדים והחלת חוקי "חובת הדיווח" בארצות רבות

בעבר בארצות מערביות שלטה בכיפה ההנחה שאימהות, לילדים קטנים, מתאימות יותר לטיפול בהם, מאשר אבות (בארצות מוסלמיות, לעומת זאת, ההנחה היא שדווקא אימו של הבעל היא זו שמתאימה ביותר לטיפול בילדים, לאחר גירושין). הנחה זו הובילה לכך שרק במקרים שבהם הוכחה, מעל לכל ספק, אי מסוגלותה של האם לטפל בילדים, שהילדים הועברו למשמורת האב. הנחה זו קיבלה תפנית בעשרות השנים האחרונות ויותר ויותר ארצות במערב מוותרות עליה לטובת ניסיון ניטראלי יותר לבחון מהי טובת הילד, כשטובת הילד נתפסת לרוב כשמירה על קשר רציף עם שני ההורים. שינויים בשוק העבודה, העובדה שנשים רבות יותר יוצאות לעבודה מחוץ לבית, ורצונם של אבות רבים לקחת חלק גדול יותר בגידול ילדיהם, הובילו לתופעה החיובית שבה הורים רבים, במקרי גירושין, בוחרים להתחלק במשמורת על ילדיהם. אך שני התהליכים הללו הביאו גם לתוצאה הפחות רצויה של "העלאה והעצמה של התדיינויות בבתי משפט בנוגע למשמורת הילדים" (Gardner, 2002).

ככל שמספר מקרי הגירושין עלה וככל שהוודאויות הישנות לגבי טובת הילד נעלמו כך גם עלו מספר המקרים שבהם הורים במאבק גירושין ניצלו מגמות אלו כדי לשכנע את בתי המשפט שההורה השני אינו ראוי להיות משמורן.

למגמות אלו התווסף תהליך נוסף. המודעות הגוברת לבעיית האלימות וההתעללות במשפחה כנגד ילדים הובילו מדינות רבות לחוקק חוקים כנגד תופעות אלו ולחייב אזרחים ואנשי מקצוע לדווח על כל חשד של אלימות למשטרה או לרשויות הרלוונטיות. הורים בתהליכי גירושין החלו לנצל גם מגמה זו כדי לעורר אנשי מקצוע למקוט עמדה מגוננת עבור ילדים, שכלל לא זקוקים להגנה. האשמות באלימות, התעללות, הזנחה, גילוי עריות וכדומה הפכו לאחד הכלים החזקים במאבק משמורת בין הורים גרושים.

תופעות אלו יצרו אקלים המאפשר לתופעת הניכור ההורי להתפתח ולפרוח. בתוך האקלים החברתי הזה החלו מאבקי הכוח בין הורים בגירושין לשנות צורה וילדים הפכו לקלפי מיקוח בחסות בתי המשפט.

משפחת המוצא:

גורם מערכתי נוסף שיש לו השפעה גדולה על התפתחות התסמונת הוא קיומם של נתקים והסתה במשפחות המוצא של ההורים המנכרים. נושא זה דורש מחקר נוסף, אך הניסיון הקליני מראה שאצל רבים מההורים המנכרים קיימת היסטוריה

משפחתית של נתקים ארוכים, בני שנים, בין בני משפחה קרובים ושל הסתה של בני משפחה כנגד בני משפחה אחרים. ניתן ללמוד מכך שהסתת ילדים וניכור הורי הם תופעה נלמדת ושיש בה מרכיב של העברה בין דורית.

מההבנה של האקלים החברתי ושל משפחת המוצא, נפנה לדינאמיקה הזוגית והמשפחתית היוצרת ניכור הורי.

שלב ראשון – המבוי הזוגי הסתום:

הנחה בסיסית שהמודל שלפניכם מציג היא שכל הזוגות הנישואים נמצאים בקונפליקט על שלושה או ארבעה נושאים עיקריים במהלך חייהם הזוגיים. הנושאים העיקריים עליהם בני זוג נמצאים בקונפליקט הם: כסף, מין, ילדים ומשפחה מורחבת (Gottman, 1995). הימצאותו של קונפליקט בין בני זוג אינה מעידה כלל על בעייתיות ביחסים הזוגיים. להפך, היא מעידה על כך שבני הזוג הם אנשים בוגרים עם רצונות משלהם. בעיות בין בני זוג הופכות לבלתי פתירות דווקא כאשר בני הזוג מנסים להימנע מלהתעמת עימן ובמקום זאת עוסקים בוויסות החרדה העולה מהקונפליקט דרך התאמה או דרך התנתקות (Schmarch & Regas, 2012). התאמה היא הנטייה של אחד או שני בני הזוג לוותר על צרכיהם ורצונותיהם כדי לרצות את האחר והתנתקות מתארת את הנטייה של אחד או שני בני הזוג להימנע מקשר כדי שלא להיפגש עם הקונפליקט. שתי צורות התמודדות אלו משמרות את הקונפליקטים הזוגיים במצב כרוני ומונעות התקדמות בפתרון.

התמודדויות אלו מביאות את בני הזוג למצב שחברי קבוצת מילאנו תיארו במושג הלקוח מעולם השחמט שנקרא "פט", או "מבוי סתום" והוא מתאר מצב של חוסר יכולת להתקדם במשחק, כשכל מהלך שבני הזוג עושים מהווה שיחזור של צעדים קודמים ללא שום התקדמות. קבוצת מילאנו השתמשו במושג "פט" כחלק ממודל שהם בנו כדי לתאר דינאמיקות משפחתיות המובילות למחלות נפש (Palazzoli et al, 1989) ולאלומות במשפחה (Cirillo, S. & DiBlasio, P. 1992). אנו מוצאים שהמודלים שהם פיתחו, מתאימים, בשינויים מסוימים, גם לתיאור התופעה של ניכור הורי.

שלב שני – הגירושין כמהלך חד צדדי "וכניצחון" של הצד המגרש:

כשחברי קבוצת מילאנו טבעו את המושג "פט" הם תיארו דינאמיקות בין בני זוג שאינם רוצים או מתכוונים להתגרש ושהמבוי הסתום משרת אותם בכך שהוא משמר אצלם את התקווה שיצליחו בסופו של דבר "להכניע" את בן זוגם ולגרום לו להתנהג כפי שרצו.

השלב השני במודלים שתיארו חברי הקבוצה, היה ההזמנה של הילד, על ידי אחד ההורים, לקואליציה איתו. הזמנה המתוארת כ"קלף מנצח" שדרכה מנסה אחד מבני הזוג לקבל כוח השפעה נוסף על בן זוגו. במשפחות עם תנ"ה הזמנת הילד לקואליציה היא רק השלב השלישי במודל, והיא מתרחשת כתגובה למהלך שעושה אחד מבני הזוג, עוד לפני כן. ומהלך זה הוא הגירושין.

כלומר, אחד מבני הזוג מתחיל בתהליך של פרידה או גירושין ומהלך זה נתפס, לרוב על ידי שני בני הזוג, כניצחון עבור הצד העוזב וכתבוסה עבור הצד הנעזב. נראה שבמקרים רבים (אם כי לא בכולם) ה"איום" בעזיבה נכח בין בני הזוג כבר זמן רב. בן זוג אחד היה כבר "עם רגל אחת בחוץ" מזה זמן רב. בן הזוג השני קיווה שהפרידה לא תצא לפועל, וכשהיא התרחשה הוא חש מופסד ומובס. התקוות שלו לשיקום ושימור היחסים /או לשנות את בן/בת זוגו, נמוגו והוא נותר מריר ופגוע.

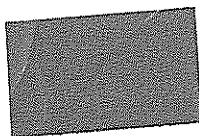
בנוסף לכל אלו, לעיתים קרובות (אך שוב, לא תמיד ולא בהכרח), מתלווה לתהליך הגירושין הגילוי שבן הזוג העוזב ניהל רומן מחוץ לנישואין, או שהרוויח סכום כסף גדול מצד משפחתו, או שקיבל עבודה חדשה, או הבטחה למעבר לארץ אחרת, דברים שמוסיפים ומתדלקים את תחושת ההפסד הצורב אצל בן הזוג הנעזב.

בנוסף לכך, לעיתים במשא ומתן על הסכם הגירושין, הצליח בן הזוג העוזב לצאת "מנצח" יותר (קיבל יותר כסף, נשאר בבית, קיבל יותר ימי משמורת וכדומה), לפחות בעיניו של בן הזוג הנעזב, וכל אלו חיזקו עוד יותר את תחושת המובסות של בן הזוג הנעזב.

כל אלו יוצרים את הבמה, אצל בן הזוג הנעזב, בצורך עז בנקמה. ומה אם לא "חטיפה רגשית" של הילד או הילדים יוכל לספק צורך זה. אסור להתעלם גם מנושא המזונות. הדבר האחרון שבן הזוג "המובס" רוצה לעשות זה לשלם מזונות לגרוש "המנצח". אם יהפוך למשמורן בלבד לא רק שלא יצטרך ל"פרנס" לכאורה את הגרוש(ה), אלא אולי גם (ת)זכה לקבל ממנו מזונות (מוגדלים). זוהי מוטיבציה חזקה עבור בן הזוג "המובס".

שלב שלישי – הזמנת הילד לקואליציה:

קל מאוד להזמין ילדים לקחת צד בסכסוך גירושין. החשיבה של ילדים ובני נוער נוטה להיות דיכוטומית. ילדים מתקשים לראות מורכבות של מצבים ומעט מאוד ילדים מסוגלים להבין שהקשיים והבעיות בין ההורים שלהם הם באחריותם של שני ההורים ולא באשמתו של צד אחד בלבד.

ההורה הנעזב, הפגוע, זה שחש מובס כתוצאה מהגירושין, אינו צריך לעשות הרבה כדי לשכנע את אחד או יותר מהילדים לקחת את הצד שלו ולראות את הדברים מנקודת מבטו. אותו הורה מתחיל "למכור" לילד את גרסתו שלו למה שקרה. לעיתים הוא עושה זאת במילים ובהסברים מפורטים. לעיתים מבטי עיניים ומחוות גופניות מספיקים כדי ליצור אצל הילד את הרשם שהורה זה הוא הקורבן המסכן של ההורה השני.

בשלב התחלתי זה, כשהילד מפותה לתוך הסיפור החד צדדי, הילד לוקח תפקיד פסיבי בתוך הקואליציה. הוא עדיין אינו יוזם מהלכים. הוא בעיקר לומד לראות את הדברים מתוך נקודת המבט של ההורה הנעזב. אט אט הופך בעיניו ההורה השני למקור כל רע. ביקורים בביתו של ההורה "הנוטש", בהם רואה הילד כיצד הורה זה התגבר יפה על הגירושין, אולי מקיים קשר זוגי חדש ומוצלח, אולי מרוויח יפה יותר מקודם, מתווספים לתמונה המציירת אותו כרשע בסיפור, כזה שניצל לרעה את ההורה השני, הקורבן והמסכן.

סיפור זה מהווה קרקע מצוינת להתפתחות של פרספקטיבה מעוותת על נושאים נוספים.

שלב רביעי – האירוע (או אירועים) שיוצא מכלל פרופורציה:

הילד מבקר בביתו של ההורה שעתידי להיות מנוכר וחוזר עם סיפור, אירוע, שבו ההורה המנוכר לעתיד (או לחליפין בן או בת זוגו, הוריו של ההורה, ילדיו הגדולים של בן או בת הזוג, או ילדם החדש של ההורה המנוכר וכן או בת זוגו החדשים) פגע בו, התעלל בו, זלזל בו, נטש אותו או היה אלים כלפיו בדרך כזו או אחרת. האם האירוע היה באמת פוגעני? זו השאלה שתלווה את חברי המשפחה וכל המערכת הסובבת, ככל הנראה במשך שנים רבות מעתה.

ואנו חוזרים כאן שוב לנושא האבחנה הברורה שאנשי הרווחה, הטיפול והמשפט חייבים לעשותה בקפדנות רבה. כאשר הילד חוזר ומתאר מקרה אמיתי של התעללות, הזנחה או פגיעה אמיתית, האבחנה של תנ"ה אינה מתאימה. במקרים שהפגיעה היא אמיתית חייבים אנשי המקצוע לטפל בה כפי שמטפלים בכל מקרה אחר של אלימות או התעללות כלפי ילדים.

מה שעל אנשי המקצוע להבין הוא שגירושין בקונפליקט גבוה הם מרחב שבו נרטיבים מומצאים, מנופחים ומאבדים כמעט כל קשר למציאות. הורים בקונפליקט גירושין גבוה עסוקים כל כך בנקמה בהורה השני, שהם עטים, כמוצאי שלל רב, על כל בדל סיפור שילדם מביא מביתו של ההורה השני, ודואגים, יחד עם הילד, "לנפח" אותו, למלא אותו בפרטים שאינם נכונים, להוציא אותו מההקשר שבו הוא באמת התרחש, הכל כדי להוציא את ההורה המנוכר בלתי כשיר להורות.

ההורה המנוכר עושה כאן שימוש הרסני ומניפולטיבי ברצון העז של הילד לשאת חן בעיניו, בהזדהות של הילד עם סיפור "הקורבן" שלו, ובעיקר בתלותו הרגשית של הילד, ומוביל אותו לספר סיפור שבהמשך לא יאפשר יותר לילד לסמוך, לתת אמון או לרצות יותר בקשר עם ההורה שלכאורה פגע בו.

הורים מנכרים רבים טוענים שהם מעולם לא הסיטו את הילד ובוודאי שמעולם לא הכניסו מילים או סיפורים לפה. הם טוענים שכל מה שהילד סיפר, הוא סיפור מיזמתו שלו ושללא הייתה להם כל סיבה לא להאמין לו. כאן המקום להדגיש שבתוך ההקשר של גירושין בקונפליקט גבוה, הימנעות מפעולה נכונה, כמוה כפעולה. כלומר, כשהילד חוזר מביתו של ההורה השני ומספר סיפור מוגזם ולא אמין, הורה בוגר ואחראי לא "קונה" את הסיפור, כלומר, לא מתפתה לעודד את הילד לספר סיפורים שיחזקו את טענותיו שלו כנגד ההורה השני. הורה בוגר ואחראי יאמר לילד, במצב כזה, משהו כגון: "נכון, אני ואמא שלך (או אבא שלך) בסכסוך, אבל כל זה אינו נוגע לך. ואינני זקוק לעזרה שלך במלחמות שלי. אני יודע שאמא שלך (או אבא שלך) הם הורים מצוינים. אני יודע שהם לא יפגעו בך לעולם, ואני בטוח שמה שהם עשו, הם עשו מתוך כוונה טובה לעזור לך, ואתה, ילדי היקר, תמשיך ללכת, כמו תמיד, לבקר אותם וליהנות מכך שיש לך שני הורים שאוהבים אותך". כשהורה נמנע מאמירה כזו, הוא למעשה מעודד את הילד להאמין בהזיה.

שלב חמישי – ההתערבות של "המציל המקצועי":

אחרי שהתרחש אותו אירוע, שההורה המנוכר והילד מציגים כפוגעני, פונים הילד או ההורה המנוכר לאיש מקצוע, עובד סוציאלי, יועצת חינוכית, פסיכיאטר, פסיכולוג וכדומה, ומשתפים אותם במה שאירע. איש המקצוע הנאיבי מאמין לסיפור, ומתוך רצון כנה לגונן על הילד, מציע לילד או להורה המנוכר לפנות למשטרה, להוציא צו הגנה כנגד ההורה המנוכר, או לכל הפחות לא לאפשר לאותו הורה את הסדרי הראייה שמקבעו. מעורבותו של איש המקצוע היא, למעשה, מה שמניע את הופעת התסמונת והספרות מתייחסת אליה כאל "ניכור צד שלישי" (Garber, 2004).

מתוך רצון הכנה לפתור את הבעיה, הפך איש המקצוע לחלק מהבעיה. מעורבותו של איש המקצוע היא תנאי הכרחי ביצירה של התנ"ה. "עוד לא ראיתי ולו מקרה אחד שבו התפתחה תנ"ה ללא התערבות של איש מקצוע" (Gottlieb, 2012).

מדוע "ספלים" אנשי המקצוע לתוך הפח שטומנים להם ההורים המנכרים? משתי סיבות עיקריות. עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, יועצים חינוכיים ואנשי טיפול עוברים סוציאליזציה והכשרה מקיפה שכוללת בתוכה הכוונות מסוגים שונים. שתיים מהן רלוונטיות ביותר לעינינו, והן ש"מזמינות" את "המציל המקצועי" ליפול בפח. 1. אנשי טיפול לומדים בסוציאליזציה שלהם להאמין ולקבל את הסיפורים שמטופליהם מספרים להם, ו 2. אנשי טיפול לומדים בסוציאליזציה שלהם שעליהם לגונן על המטופלים שלהם ולעזור להם מפני פגיעה.

שתי ההכוונות הללו, על אף שברוב מקרי הטיפול הן חשובות ונחוצות ביותר, במקרים של תנ"ה הן מהוות את העקב-אכילס של איש הטיפול. ננסה להסביר את הבעייתיות הגדולה בשתי ההכוונות הללו, בטיפול במקרים של תנ"ה.

1. אנשי טיפול לומדים להאמין ולקבל את הסיפורים שמטופליהם מספרים להם: אין זו חוויה נעימה לחשוד באנשים, ובדואי שאנשי מקצוע אינם רוצים לחשוד במטופלים שלהם. יותר מכך, אנשי מקצוע רבים מאמינים שמטופליהם חווים קשיים ביחסים ובאינטימיות כיוון שבילדותם הוריהם לא האמינו או חשדו בהם. אחד המרכיבים העיקריים בהתקשרות בטוחה הוא אמון. וכמטפלים אנו רוצים לבסס יחסים של אמון עם מטופלנו. אנו רוצים להשיב להם את האמון שאבד להם ואנו רוצים ללמד אותם לסמוך. לאור כל אלה חשד במטופלים, חוסר אמון ותפיסת מטופלנו כמניפולטיביים ושקרנים נתפס כמעשה אנטי טיפולי. אם נחשוב על מטופלנו כמניפולטיביים ושקרנים, זה בהכרח יתנגש עם התפיסה שלנו את עצמנו כמטפלים טובים. "מטפל טוב אינו חשדני".

ועם זאת, חשדנות ויכולת לתפוס מניפולציות ושקרנים היא מיומנות הכרחית בטיפול במשפחות עם תנ"ה. הורים מנכרים הם מומחים במניפולציה ובשקרנים. הם מתמרנים את הילדים שלהם לתוך עמדה מעוותת והם מתמרנים כל איש מקצוע נאיבי לתוך אותה עמדה. הורים מנכרים למדו להציג את עצמם כהורים איכפתיים ביותר, דואגים ומסורים. מטפלים חייבים להבין שלעיתים הורים מנכרים, בעיקר ברמות החריפות של ניכור, סובלים מהפרעות אישיות שונות, נרקיסיטיות, גבולית או אנטי סוציאלית ובעלי הפרעות אישיות כאלה "יכולים לחקות התנהגויות נורמליות באופן מאוד משכנע" (Miller, 2013, p. 31).

2. אנשי טיפול לומדים שעליהם לגונן על המטופלים שלהם ולעזור להם מפני פגיעה: כשאנשי טיפול שומעים שאדם חסר ישע, במיוחד ילד, סבל מפגיעה, אלימות, התעללות או הזנחה, הם רואים זאת כתפקידם להגן על אותו ילד מפני הפוגע ולסייע לו להיות במקום שבו הוא מוגן מפני הפגיעה. גם את הנטייה הזו מנצלים הורים מנכרים. אנו חייבים להבין שתופעת הניכור ההורי לא הייתה קיימת לפני שאנשי מקצוע הפכו לערניים לבעיות של אלימות והתעללות במשפחה ולפני שנוצרו החוקים למניעה של אלימות כלפי ילדים. הורים מנכרים מנצלים את חוקים אלה, ואת הרצון הכנה של אנשי הטיפול לעזור לילדים, ומתמרנים אותם "להציל" את הילד "מציפורניו" של הורה שמעולם לא באמת פגע בו.

כאשר אנו מטפלים במקרים של ניכור הורי, הרצון הכנה שלנו לעזור ולגונן על הילד צריך ללבוש צורה חדשה. אנו חייבים להבין שהפגיעה העיקרית שנעשית כרגע, נעשית בידיו של ההורה המנכר ולא בידיו של ההורה המנוכר. אין זו פגיעה שקל לזהות אותה. בניגוד לאלימות והתעללות מינית, אין לה סימנים ברורים. אך ללא כל ספק, מניעה של יחסים בין ילד להורה היא התעללות נפשית, ובהמשך המאמר נציין גם את הסימנים והתסמינים שלה. מטפלים צריכים ללמוד להיות ערניים ביותר, גם אליה.

שלב שיש: ההורה המנוכר נסוג

כמעט בכל המקרים שבהם צפינו הגיע שלב שבו ההורה המנוכר התייחס והחל לוותר על הנתישות שלו להיות בקשר עם הילדים. למעשה נסיגה וזיתור אלה הם תרומתו של ההורה המנוכר להופעתו של הניכור. הזמן המדויק שבו ההורה המנוכר נסוג ומוותר שונה ממקרה למקרה. חלק מההורים המנוכרים החלו לסגת מלהיות דומיננטיים בגידול הילדים עוד לפני הגירושין, כשכולם גרו תחת אותה קורת גג. חלקם החלו לוותר רק אחרי הגירושין. וחלקם נסוגו מנתישות שנים רבות אחרי התחלת הניכור.

לזיתור זה סיבות חיצוניות ופנימיות. בסיבות החיצוניות ניתן למנות חשש מעיסוק עם בתי משפט ועורכי דין וכן אובדן אמצעי המימון. אך במקביל לכך ישנן מספר סיבות פנימיות, נפשיות, המביאות הורים מנוכרים לסגת ולוותר על ההורות שלהם, שחשוב לשים עליהן את הדעת:

- תחושת אשמה על כך שבחרו להתגרש
- תחושת אשמה על בגידה, אם הייתה
- תחושת חוסר ראיות על כך שלא היו מעורבים מספיק בחינוך הילדים גם בעבר
- תחושת אשמה על כך שיש להם ילדים חדשים ושזנחו את ילדיהם שלהם
- תחושה שמגיע להם "עונש" על משהו אחר לגמרי, כגון על יחסים הגרועים עם הוריהם שלהם

וכדומה.

תחושות אשמה וחוסר ראיות אלו לא נמצאות תמיד על פני השטח. יש צורך בחקירה מעמיקה כדי לגלות אותם. אך חשוב לגלות אותם כיוון שכל עוד רגשות ותחושות אלו אינן מבוררים דיים, הם מחבלים ביכולתו של ההורה המנוכר לפעול ביעילות מול ילדיו, מול הגרוש ומול שירותי הרווחה ובתי המשפט.

שלב שביעי: תסמונת הניכור ההורי מופיעה

ששת השלבים שתיארנו עד כה אחראיים על תופעת הניכור ההורי, כלומר, על ההסתה של ילדים על ידי הורה אחד כנגד הורה שני. לא תמיד הופכת הסתה זו לתסמונת, או הפרעה נפשית, מלאה אצל הילד. ישנם ילדים, גם בקרב אחים בני אותה משפחה, שמתנגדים להסתה הורית ושומרים לעצמם את הזכות הפנימית והחיצונית לאהוב ולהיפגש עם ההורה השני, למרות חוסר הפרגון של ההורה המנכר. אך ילדים אחרים הופכים להיות שותפים מלאים בניכור. במקרים אלה המושג ניכור הורי אינו מספיק ואנו זקוקים למושג "תסמונת הניכור ההורי" או "הפרעת ניכור הורי" (Parental alienation disorder) כדי לתאר את התופעה.

ההגדרה הרפואית של תסמונת (סינדרום) כותב גרדנר (2002) היא "אשכול של תסמינים (סימפטומים) שמתרחשים בעת זכוונה אחת, המאפיינים מחלה ספציפית. התסמינים, למרות שהם נראים נבדלים, מצדיקים את הקבצתם יחד כיוון שיש להם אטיולוגיה משותפת או סיבה בסיסית המונחת ביסודם. יותר מזה, ישנה עקביות בהקשר של אשכול כזה בכך שרוב (אם לא כל) התסמינים מופיעים יחד."

תסמונת או הפרעת הניכור ההורי היא, אם כן, אשכול של תסמינים המופיעים אצל הילד עצמו. התסמונת או ההפרעה הם התוצאה המשולבת של ההסתה והתכנות ההורי יחד עם הזדהות הרגשית והתנהגות של הילד עצמו.

התסמינים ההתנהגותיים שגרדנר מציג הם:

א. מסע השמצה: הילד הופך אובססיבי בשנאתו כלפי ההורה המנוכר

ב. סיבות חלשות, חסרות ערך ואבסורדיות לדחייה: להתנגדויות שמעלה הילד למפגש עם ההורה אין באמת משקל המצדיק התנגדות כזאת

ג. חוסר באמביוולנטיות: לילד המנכר אין כל אמביוולנטיות לגבי ההורה המנכר והוא תומך בו ומאדיר אותו באופן אוטומטי.

ד. תופעת "החושב העצמאי": הילדים המנכרים נחושים בעמדתם שהחלטה שלהם להתנגד להורה המנוכר היא לחלוטין שלהם ושללהורה המנכר לא הייתה כל השפעה על החלטה זו.

ה. תמיכה אוטומטית בהורה המנכר בכל הקונפליקטים ההוריים: לילדים אלו אין כל מוכנות או רצון להקשיב לצדו של ההורה המנוכר והם תומכים באופן אוטומטי בעמדתו של הורה המנכר, בכל קונפליקט.

ו. חוסר באשמה: ילדים אלו מציגים תובענות ועמדה של "זכותי" או "מגיע לי!" אל מול ההורה המנוכר. הם חשים שזו זכותם המלאה להעליב ולפגוע בהורה המנוכר "כי זה מגיע לו" ואין להם כל הכרת תודה כלפי ההורה המנכר, כשהוא משתדל או מתאמץ למענם

ז. קיומם של תרחישים שאולים: כשילדים אלה מאשימים את ההורה המנוכר הם משתמשים במשפטים ובמצבים שאולים במלואם משפתו ועולמו של ההורה המנכר

ח. דחיית המשפחה המורחבת: לא רק שילדים אלו דוחים ומתנגדים להורה המנוכר, הם גם דוחים ומתנגדים למשפחתו המורחבת. סבים, סבתות, דודים ובני דודים שהיו אהובים עד לא מזמן הופכים לפתע להיות מושא לדחייה והימנעות

אנשי מקצוע שמתחילים לעבוד עם ילדים מנכרים מתפלאים להבחין עד כמה, במיוחד במקרים של ניכור חמור, סימפטומים אלה חוזרים על עצמם במלואם, ובאופן מפתיע בדמיון, בין ילד לילד.

שלב שמיני: התפתחות של הפרעה נפשית אצל הילד

שני וויכוחים עזים בתחום של ניכור הורי עוסקים בשאלות הבאות: 1. האם ניכור הורי הוא סוג של התעללות נפשית בילד ו 2. האם ניכור הורי צריך להיות מוגדר כהפרעה נפשית, הפרעת אישיות (ולחיקרא "הפרעת ניכור הורי" (Parental Alienation Disorder), או שזו הפרעה בין אישית.

נעסוק לרגע בשאלה השנייה וממנה נחזור אל הראשונה. התומכים בהגדרת התסמונת כהפרעה נפשית או כהפרעת אישיות רוצים להדגיש באופן זה את הנזק העצום שהתופעה יוצרת אצל ילדים ואת הסכנה שזק זה יהפוך למאפיין אישיותי מתמיד בחייו של הילד, כשיתבגר.

התומכים בהגדרת התופעה כהפרעת בין אישית רוצים להדגיש דווקא את המימד המשתנה, המערכתי של התופעה ואת העובדה שכל שינוי במערכת היחסים יצור גם שינוי אצל הילד עצמו. התופעה, על פי תפיסה זו, אינה חייבת להפוך למאפיין אישיותי פנימי אצל הילד.

טענה משמעותית בעד הגדרתה של התופעה כהפרעת אישיות היא שאשכול התסמינים אצל הילד המנכר הוא מוגדר מאוד וחוזר על עצמו באופן מדויק לגמרי אצל כל הילדים הסובלים ממנו, לפחות בדרגות חומרה בינוניות וחמורות.

טענה משמעותית כנגד הגדרת התופעה כהפרעה נפשית היא "שאינו מספיק מידע אמפירי אשר מבחין בין ילדים שעברו התעללות וטראומה ובין אלה שחוו ניכור מהורה מנוכר. כמו כן אין מספיק מידע מדעי המתייחס לפגיעויות אחרות אצל הילד כגון חוסר בשלול נורולוגית, הפרעת קשב והיפראקטיביות, חרדות והפרעות רגש אחרות או הפרעת אישיות מתנגדת"

(Shapiro & Walker, 2010). טענה נוספת כנגד הגדרתה של התופעה כהפרעה נפשית או אישיותית היא שכאשר ילדים אלה גדלים, לא כולם מציגים תסמינים ובעיות נפשיות ואצל אלו שכן מציגים בעיות כאלה, הן לא תמיד בעלות אופי דומה.

אכן, לא מספיק מחקר נעשה עדיין על ההשפעות של התופעה לטווח ארוך. אך המחקר שכן נעשה מצביע על תוצאות מאוד מדאיגות. בייקר (Baker, 2007) סיכמה את התוצאות של מחקר האורך שעשתה עם מבוגרים שסבלו בילדותם מניכור הורי כך: 65% ממשפטי המחקר סבלו מערך עצמי ירוד, 70% סבלו מאפיזודות של דיכאון כתוצאה מהאמונה שלא היו אהובים על ידי ההורה המנוכר ומהפרידה הארוכה ממנו, 35% השתמשו בסמים כדרך למסך את רגשות הכאב והאובדן שלהם, 40% מהם סבלו מאובדן אמון בעצמם וביחסים משמעותיים כיוון שהאמון עם הוריהם נשבר, 50% סבלו מחזרה שוברת לב של הניכור כשהפכו למנוכרים בעצמם מילדיהם שלהם, ו 57.5% סבלו מגירושין, גבוה יותר מהממוצע הארצי של 52% (עמ' 180-191).

המחקר של בייקר מצביע, אם כן, ללא ספק, שניכור הורי הוא סוג של התעללות נפשית בילד, שתוצאותיו עגומות וניכרות לאורך זמן. מצד שני מחקרה גם מצביע על כך שהתסמינים בגילאים המאוחרים, בניגוד לגילאים צעירים יותר, אינם בהכרח שונים או דומים אצל כל הנפגעים. נראה שמבוגרים שסבלו בילדותם מניכור הורי מפתחים תסמינים שונים, כנראה בהתאם לאישיות או למבנה הגנטי הבסיסי שלהם.

התסמונת לובשת, אם כן, צורה מוגדרת מאוד בגילאים בהם היא מתרחשת, ולכן ראוייה להיות מוגדרת כהפרעה נפשית, אך האופנים שבהם תסמיניה מתפתחים בבגרות מוגדרים פחות ולובשים צורות שונות אצל כל אדם.

התבוננות יסודית במרכיבי התסמונת אינם מאפשרים לנו להתעלם, עם זאת, מכמה מאפיינים שלה, שאינם יכולים שלא להשפיע על עיצוב נפשו של הילד המנוכר, גם בהמשך חייו. מאפיינים אלה הם:

א. עיוות של המציאות – בוחן מציאות לקני: ילדים מנוכרים לומדים, פשוטו כמשמעו, שמה שהם רואים וחווים אינו נכון. כלומר, הם לומדים להאמין שהאהבה והדאגה שהם חווים מההורה המנוכר אינה באמת אהבה. הם לומדים להכחיש ולהתעלם מהחוויות שלהם ולעוות את האופן שבו הם חווים את המציאות. עיוות כזה של המציאות עלול ללוות ילדים אלה לכל אורך חייהם.

ב. חוסר אמפתיה לזולת: ילדים מנוכרים לומדים להתעלם מהתחושות הטבעיות שלהם כלפי ההורה המנוכר. הם לומדים להתעלם ולהכחיש את האשמה, שהם אמורים להרגיש, כשהם דוחים, מבזים או אף מתעללים בהורה המנוכר. כיצד תשפיע הדחקה זו של אמפתיה ואשמה טבעית על חייהם בהמשך?

ג. יחסים סימביוטיים עם ההורה המנוכר: ילדים מנוכרים אינם יכולים לפתח עצמי מוגדר, כיוון שלאורך ילדותם הם נדרשים לחיות באופן סימביוטי עם ההורה המנוכר ולהתכחש לרגשות, למחשבות ולרצונות האישיים שלהם. ייתכן שאחוז הגירושין הגבוה אצל אלה שסבלו מניכור בילדותם מצביע על קושי במובחנות גם ביחסיהם הבוגרים.

ד. ספלייטינג – תפיסת הורה אחד כטוב מושלם והורה שני כרע מושלם: ספלייטינג, פיצול, נחשב לאחד ממנגנוני ההגנה הפרימיטיביים ביותר. זהו מנגנון הגנה המאפשר לתינוק שלא לתוות מציאות מורכבת מדי. כשתינוקות גדלים אנו מצפים מהם להיות מסוגלים לחוות את הוריהם בצורה מורכבת יותר. אנשים מסוימים גדלים כשהיכולת להבין את המציאות באופן מורכב, אינה מפתחת אצלם. בעלי אישיות גבולית הם דוגמה מצוינת לכך. הספרות העוסקת בנושא נוהגת לייחס את הקושי בפיתוח עמדה דפרסיבית (כלומר מורכבת) מול ההורה בחוויות של חסך בשנה הראשונה לחיים. אך הניסיון הקליני שלנו מראה שילדים הסובלים מניכור הורי יכולים לפתח את המנגנון הזה גם בגילאים מבוגרים יותר. ספלייטינג יכול להתפתח גם בגיל ההתבגרות, על אף עדויות לימקות מוצלחת. עדויות ראשוניות מצביעות על כך שחלק מהמבוגרים המוגדרים וסובלים מהפרעת אישיות גבולית חוו בילדותם, ולעיתים בבגרותם, ניכור הורי, היו מוססים כנגד הורה אחד ולא ראו אותו לפרקי זמן ארוכים. האם ניכור הורי בילדות ובגיל ההתבגרות הוא אחת הסיבות להתפתחות של הפרעת אישיות גבולית? זהו נושא למחקר עתידי.

ה. הערכה עצמית מופרזת – יחד עם ביטחון עצמי אמיתי נמוך מאוד: התפקיד המשמעותי שילדים מנוכרים מקבלים בחייהם של הוריהם המנוכרים הוא עצום. ילדים אלה לומדים לחוש משמעותיים מאוד דרך תפקיד זה שניתן להם והם לומדים להישען על משמעות זו ולקבל ממנה ערך עצמי. במקביל, רבים מהם, אינם מפתחים ערך עצמי בהקשרים אחרים. כיוון שהם סימביוטיים כל כך, הם עלולים לפתח חרדות וחששות משינה אצל חברים, מיציאה לטיולים שנתיים ובכלל מכל פעילות הדורשת עצמאות. הערך העצמי שלהם בנוגע לפעילויות המצפות מבני גילם נפגע מאוד. וכפי שדווח במחקרה של בייקר, רבים מהם מדווחים על ערך עצמי נמוך, כמבוגרים.

ו. אי כבוד לסמכות וקושי רציני במסגרות: ילדים מנוכרים לומדים מההורה המנוכר שלא לכבד את סמכותו של ההורה השני. אך במקביל הם לומדים גם משהו נוסף. הם לומדים שלא לכבד את ההורה המנוכר עצמו. כיצד יוכלו לכבדו, כשבתוך תוכם הם יודעים עד כמה הוא זקוק לתמיכה שלהם ועד כמה הוא אינו מסוגל, באמת, לעמוד באופן עצמאי מול ההורה המנוכר? מצב עניינים זה מוביל ילדים אלה לחוסר הערכה וכבוד לדמויות סמכות ולמסגרות. רבים מהם יתקשו להסתדר במסגרות ולכבד את הממונים עליהם, בהמשך חייהם, מה שיוביל להפרעה ביכולת ההתמודדות שלהם.

המטרות של טיפול משפחתי מערכתי בניכור הורי:

עתה, לאחר שהדינמיקה המערכתית שמובילה לניכור הורי ברורה יותר וברורות גם התוצאות הרות האסון של התופעה, אנו יכולים להתבונן ביתר בהירות במטרות שעלינו לאמץ בטיפול במקרים אלה.

מטרות עיקריות:

גוף ידע גדל והולך בתחום של הבנת השפעת גירושי ההורים על ילדים מצביע באופן חד משמעי על חשיבותם של שני ההורים להתפתחות הילד. מחקרים מדגישים "את טיפוח זכות הילד לשני הוריו. אנו מבינים כיום יותר ויותר כי אי מימוש זכות זו הוא גורם סיכון התפתחותי (Ahrons, 2007. Cookston et al, 2007) זכות זו היא גם חלק מהאמנה הבין לאומית בדבר זכויות הילד" (יואלס, שגיא שוורץ, תשע"ב).

הבנה זו מתרגמת למטרה הראשונית והעיקרית שלנו בטיפול במשפחות עם ניכור הורי, קרי, לאפשר לילד לקבל אהבה משני הוריו, לאהוב ולהיות בקשר פתוח עם שניהם, ללא המחשבה שהוא צריך לבחור באחד מהם.

הטיפול בניכור הורי הוא מורכב ודורש מיומנויות מיוחדות. ההורים והילדים במשפחות אלו מזמינים אנשי מקצוע "לסייע" להם בכל מיני צורות. למעשה הם מזמינים אנשי טיפול להיות עימם בקואליציה כנגד חלק אחר במשפחה. ההזמנה הזאת מבלבלת את המטפלים והופכת אותם חסרי אונים. היא גורמת להם להיות עסוקים במטרות בעייתיות כגון: להחליט ולשפוט איזה מההורים צודק, לנסות ולחבר בין ההורים, לגונן או להציל את הילד מפני הורה זה או אחר, לגונן, לחזק או להעצים את אחד ההורים מול ההורה השני וכדומה. כאשר מטפל מסיר מעצמו כל ניסיון לפתור בעיות מסוג זה ומתמקד רק במטרה שהצגנו, דבר זה עוזר לו לחדד את עבודתו ולהפוך הרבה יותר יעיל.

אנשי טיפול צריכים להבין שהשגת המטרה של איפשר לילד לאהוב ולהיפגש עם שני הוריו היא אפשרית והכרחית. בריאותם הנפשית של ילדים מחייבת שיהיו בקשר עם שני ההורים שלהם (כמובן במידה ואף אחד מההורים אינו מתעלל). המטרה העיקרית שצריכה להיות מול עיני המטפל היא לאפשר לילדים מרחב שבו הם אינם צריכים יותר לבחור. מרחב שבו הם חשים בטוחים לאהוב ולהיות בקשר עם שני הוריהם. מרחב כזה הוא הנגדן לשלל הבעיות שילדים כאלה מציגים: פיצול, היעדר רגשות אשמה ועיוות המציאות.

מטרות ביניים:

נציג כאן סיכום של מספר מטרות בטיפול בניכור הורי כפי שהוצגו על ידי לינדה גוטליב:

- לעודד את ההורים לקיים ביניהם מערכת יחסים מכבדת
- להביא את ההורה המנכר לראות ולהבין את המקום העצום שהניכור יוצר אצל הילד
- להבין את המוטיבציה של ההורה המנכר ליצור את הניכור, כדי לסייע לו לשחרר אותה
- לסייע להורה המנכר לוותר על תפקידו כ"מציל הילד" היחיד, ולאפשר לעצמו יחסים עם בני זוג, תברים וקולגות חדשים
- לסייע להורה המנכר לוותר על תפיסתו העצמית כקורבן וללמוד להפוך פעיל ותקיף ביצירה של מערכת יחסים חדשה עם הילד
- לסייע להורה המנכר לשחרר את כעסו (המוצדק) כלפי ההורה המנכר, כדי שמערכת יחסים של שיתוף פעולה תוכל להיווצר
- לסייע להורה המנכר להפסיק לכעוס על הילד ולהבין שהילד תומך לעמדת הניכור (Gottlieb, 2012).

כפי שניתן לראות, כל המטרות שהוצגו כאן מכוונות לעבודה משפחתית מערכתית. זאת בניגוד למודלים אחרים העוסקים בטיפול אינדיבידואלי בילד המנכר. התפיסה המערכתית והניסיון שנרכש בתחום מראים שעבודה משפחתית מערכתית עובדת באופן עקיף, אך יעיל, גם על המטרות והקשיים שהילד עצמו מציג. שיתוף הפעולה ושינוי ההתנהגות של ההורים עשויים ליצור שינוי מיידי גם בתפיסת העולם המעוותת של הילד, בבנייה המחודשת של היכולת האמפתית שלו, בהחזרת הכבוד לסמכות וכדומה.

טעויות, מיתוסים ושגיאות נפוצות בטיפול בניכור הורי:

הטיפול בניכור הורי אינו דומה לטיפול באוכלוסיות אחרות. למעשה הוא מנוגד לאינטואיציה של רוב המטפלים (Miller, 2013). הוא דורש מהמטפל מיומנויות חדשות ותפיסת עולם שונה. השימוש בכלים טיפוליים מקובלים כגון הכלה, הקשבה ואפטיה לעיתים לא רק שהוא אינו מועיל, הוא גם מזיק ויוצר תקיעות בטיפול שקשה יהיה להתגבר עליה מאוחר יותר.

אנשי טיפול שלא למדו ואינם מכירים את גישות הטיפול המיוחדות בניכור הורי עלולים לשגות בהנחות מוטעות ובעשייה שתשמר ותחזק את הניכור, במקום לפתור אותו.

טעויות באבחנה:

1. מטפלים שאינם מיומנים בטיפול בניכור הורי אינם יודעים, לעיתים, לאבחן נכון מתי מדובר בהתעללות או אלימות אמיתית ומתי מדובר בהאשמות שווא (Sauber, 2010).

2. ישנו הבדל עצום בין החזק של ראייה לבין המשקל שלה: האמירה שהורה התעלל מינית בילד היא מאוד חזקה. אבל היא לא דווקא בעלת משקל, מבחינת העובדות. למרות זאת, מטפלים רבים (ובני אדם באופן כללי) נוטים יותר להתחשב בחזקת הראייה מאשר במשקלה. כלומר, כשהם שומעים מילד שהתעללו בו, הם נוטים לפעול באופן מיידי, למרות שכלל אין משקל ראייתי, עובדתי לאמירה הזאת, והיא בהחלט עלולה להיות כלל לא נכונה (Miller, 2013).

3. ההנחה המוטעית שאם ילד אינו רוצה להיפגש עם ההורה שלו, חייבת להיות גם להורה זה אשמה. האמת היא שזה שהילד דוחה או מתנכר להורה, ושוא אוטו, כלל אינו אומר שצריך להקשיב לרגשות הללו, ומתכן להסיק שההורה הממוכר בעייתי, או שיש לשנאה סיבה טובה. להפך, רגשות, לעיתים קרובות, כלל אינם מצביעים על אמת. רגשות יכולים להיות מבוססים לחלוטין על תפיסה אשלייתית של המציאות.

4. בוועדות ומפגשים בלשכת הרווחה, ההורה הממוכר מופיע, לעיתים קרובות, כהיסטרי, דרמטי וכפייתי. ההורה הממוכר מופיע, לעיתים, כשלי ונמגון על הילדים. זה קשור ליכולת של חלק מההורים הממוכרים לחקות התנהגות שנראית כהתנהגות הורית טובה ומסורה. אנשי הטיפול מתקשים להבחין בכך שזו אינה מסירות אמיתית, ושמתחתה נמצאת למעשה התעללות נפשית בילד. הם נוטים לחשוב שההורה הממוכר בעייתי, במקום להבין שההתנהגות שלו היא הגיונית לחלוטין בתוך הקשר שבו לקחו לו את הילד, הוא מואשם בהתנהגות הורית בעייתית והוא צריך להתגונן.

5. המטפלים מתבלבלים בשאלה: מי יותר צודק ומי פחות, מי יותר בעייתי ומי פחות. זו כלל אינה צריכה להיות השאלה! השאלה העיקרית צריכה להיות: מי פוגע בילד בכך שאינו מאפשר לו להתראות עם ההורה השני ומי לא.

טעויות בטיפול:

1. מטפלים מעדיפים, לעיתים קרובות, לטעות בחוסר עשייה מאשר לטעות בעשייה. אם עשית משהו, אתה נחשב יותר אחראי לתוצאות, מאשר אם לא עשית. אך במקרים מסוימים אי עשייה (כלומר השארת הדברים כפי שהם, השארת הילד אצל ההורה הממוכר) היא הרבה יותר מסוכנת מאשר עשייה (Miller, 2013).

2. החשיבות של התערבות בזמן. ניכור הורי היא הפרעה מתפתחת, וככל שנמנעים יותר זמן מעשייה, כך הבעיה גוברת (כיוון שהאשליה מתחזקת). הבנה זו סותרת את התפיסה של אנשי מקצוע שמעדיפה לעיתים לחכות שהמטופלים יקבלו תובנה בעצמם, יפנימו דברים בקצב שלהם וכדומה. אי פעולה מיידיית עלולה לקבע את המצב ולא לאפשר שינוי בהמשך. זו סכנה אמיתית.

3. הורים ממוכרים, ברמות חמורות של ניכור, סובלים, לעיתים קרובות, מהפרעות אישיות שונות, במיוחד הפרעת אישיות גבולית, נרקיסיטית, פראנואידית או סוציאופטית (Darnall, 2010; Gardner et al., 2006; Lorandos et al., 2013; Miller, 2013). הורים אלו, והילדים שלהם, כל כך שקועים בהזיות ובאשליות שלהם, ששום סוג של טיפול רגיל לא יוכל לחדור אשליות אלה (Fidler et al., 2013).

4. התחלת טיפול בבעיה מתוך הבנה חלקית בלבד שלה. עלולה להוביל מטפלים לחבור עם ההורה הממוכר, ולקשור איתו קשר (ללא כוונה וללא מודעות) כנגד ההורה הממוכר. הורים ממוכרים רבים מחפשים במיוחד אחר מטפלים נאיביים, אותם יוכלו להפיל בפת, והם מפתרים מטפלים ש"עלולים" באמת לטפל בבעיה ביעילות.

5. המבוי הסתום הכפול של ההורה הממוכר: תסמונת הניכור ההורי שמה את ההורה הממוכר בעמדה של "הפסד – הפסד". אם ילדם על קשר עם הילד בבתי משפט ומול ההורה המשמורן, הוא ייחשב על ידי הילד ועל ידי הסביבה לכזה שאינו מכבד את רצונות הילד ורגשותיו. אם יוותר, הוא ייחשב על ידי הסביבה כהורה מזניח. כשההורה הממוכר אינו בטוח מספיק בעצמו ובהורות שלו, הוא נוטה להיות מושפע ממסרים כפולים אלה והוא באמת מוצא את עצמו במבוי סתום כפול. אנשי טיפול מוסיפים לבלבול כאשר הם אינם מציגים עמדה ברורה ונחושה בעד זכותם של הילדים להיות בקשר עם שני ההורים.

6. בטיפול בילד חייבת להיות אבחנה ברורה, של המטפל, בין "מה שהילד מרגיש" לבין העובדות! הטיפול בילד שיש לו אשליה, שהיא תוצאה של שטיפת מוח, שההורה שלו פגע בו מינית, או פיזית, שונה לחלוטין מהטיפול בילד שבאמת עבר פגיעה כזו. מדהים להיווכח שישנם עדיין אנשי מקצוע שמאמינים שמצבו של ילד שמאמין שפגעו בו דומה למצבו של ילד שבאמת פגעו בו, ושהטיפול בשניהם צריך להיות דומה.

כלל 2/א

7. העכמדה של "לתת לילד לבחור ולהחליט מה טוב עבורו": ניכור הורי יכול לתפוס צורות גליות ופשוטות מאוד אך הוא יכול גם לתפוס צורות סמיות ומורכבות. הורים משמורים – מנכרים רבים מצהירים שהדבר שהם הכי רוצים עבור הילד שלהם זה שהוא יפגש עם ההורה השני. לעיתים קרובות הילד עצמו מתלונן שההורה המנכר "מנדנד" לו ללא הפסקה לבקר ולהיפגש עם ההורה המנוכר. "די, נמאס לי מזה, שיתנו לי להחליט לבד", טוען הילד. וההורה המנכר לכאורה "מכבד" את רצונותיו והחלטותיו. אל מול הסביבה הורה זה נתפס כהורה מסור ואכפתי שמעוניין רק בטובתו של הילד. לא רק שהוא מטפל בילד במסירות 24/7, הוא גם דוחף ומשכנע אותו לבקר את ההורה השני, והוא גם מכבד את החלטותיו ואת רצונותיו. מה יכול להעיד על מסירות רבה יותר? אך האם זו האמת? האם תיתכן מציאות שבה ילד יפסיק לרצות להיפגש עם הורה אהוב (עד לא מזמן) מבלי שעבר שטיפת מוח, גלוייה או מסוות, מצד ההורה השני?

8. ההורה המנכר "מטפס גבוה מדי על העץ": לעיתים להורה המנכר באמת כבר נמאס מהעובדה שהילד נמצא אצלו "מסביב לשעון". הוא באמת ובתמים היה רוצה שהילד יחזור לבקר ולהיפגש עם ההורה המנוכר. והוא באמת היה שמח לזמן פני עיניו עבור עצמו. אך ככל שתקופת הניכור ארוכה יותר וככל שההורה והילד רוקמים ומאמינים לסיפור שטוו יותר זמן, כך יהיה קשה יותר להורה המנכר לעמוד אל המול הילד שלו ול"בגוד" בו בכך שיסכים להודות שהסיפורים על ההורה השני היו חצאי אמיתות, במקרה הטוב, או שקרים של ממש, במקרה הפחות טוב. נקודה זו מדגישה שוב עד כמה הזמן הוא קריטי במקרים של ניכור הורי, וככל שההתערבות מאוחרת יותר, כך היא עלולה להיות פחות יעילה.

9. טיפול קונבנציונלי כמעט אף פעם לא יציע, ובוודאי שלא יאיים, בהוצאת ילד מהבית בגלל ניכור הורי. לעיתים אי הוצאת ילד מהבית היא למעשה המשך חשיפתו להזיות ההורה המנכר, מה שלמעשה מונע מהטיפול להיות אפקטיבי.

10. ההבנה שהכאב והמחיר אינו רק של ההורה המנוכר, אלא בעיקר של הילד. מטפלים רבים אינם מבינים שניכור הורי זו התעללות ושביראות הנפשית של הילד נפגעת באופן קשה מאוד ממנה. הם חושבים שהכאב הוא רק אצל ההורה המנוכר ולכן הם מציעים להורה המנוכר: "תוותר, תשחרר, אתה מבוגר, אתה כבר תסתדר עם הכאב שלך".

11. טכניקות שעובדות במקרים של ניכור קל, יכולות להיות ממש הרסניות במקרים של ניכור קשה. לדוגמא: לבקש מההורה המנוכר להכיר ולתת ווידוע לכאבו או רגשותיו של ילד בניכור קל, יכול להועיל, בשעה שבניכור כבד, זה משהו שעלול להיות הרסני כיוון שזה מחזק את האשליה של הילד שההורה המנוכר פגע בו (למרות שהוא מעולם לא באמת פגע בו).

12. ההמלצה שההורה המנוכר יפגש עם הילד במרכז קשר, גם היא עלולה להיות הרסנית עבור הילד, כיוון שמרכז קשר נתפס כמקום שבו מגינים על ילדים מפני הורים פוגעים ולכן ההמלצה הזאת, למעשה, מצביעה על ההורה המנוכר כפוגעני או מסוכן, ובכך מחזקת את התפיסה האשלייתית של הילד.

13. צריך לעבוד עם מקור הבעיה ולא עם הסימפטומים בלבד. אם מקור הבעיה הוא שטיפת המוח המתעללת של ההורה המנכר, טיפול המתמקד בשיפור המיומנויות ההוריות של ההורה המנוכר יועיל רק באופן חלקי ביותר.

נקודות אלה מצביעות על הצורך המידי בהכשרה ספציפית לטיפול בניכור הורי. הכשרה של מטפלים בניכור הורי חייבת לכלול את המרכיבים הבאים:

- הבנה של גישות משפחתיות מערכיות
- הבנה של הדינמיקה המערכתית הספציפית במשפחות מנכרות
- היכרות מעמיקה עם מושג "מובחנות המטפל" ואימון של המטפלים בהשגת מובחנות כזו כדי שלא להיכנס למלכודת המשולשים שהמטפלים מדמינים אותם לתוכה
- יכולת להבין, לקרא ולהתמודד ביעילות עם שקרים ומניפולציות
- בניית יכולת להשתמש בתקיפות ובטכניקות מעמדות בטיפול
- יכולת לעבוד עם טכניקות קוגניטיביות חזקות המסייעות בשינוי תפיסות אשלייתיות

הצורך בשינוי חקיקתי:

כשהטיפול בניכור הורי עוסק בניכור הורי ברמת חומרה נמוכה, רבות מהמטרות שהוצגו למעלה ניתנות להשגה גם ללא התערבות וסקיציות של בתי משפט. אך כשאנו מגיעים לטיפול במשפחות עם ניכור הורי בדרגות חומרה בינונית או גבוהה,

התמונה היא שונה לחלוטין. הורים מנכרים במשפחות אלו מעוניינים לשמר את הניכור. הם מרוויחים ממנו. זהם אינם מעוניינים להשתתף בטיפול ש"קלקל להם את התוכנית".

הפתרון לבעיה זו אינו יכול להגיע מצד אנשי הטיפול בלבד. הפתרון לבעיה זו יוכל להגיע רק תוך היעזרות במערכות הרוחה והמשפט. ומכיוון שהבעיה נוצרה "בעזרתם" של מערכות אלו, הן גם אלו שצריכות לסייע בפתרון.

הדבר הראשון שצריך להתרחש הוא שינוי חוקתי. ניכור הורי חייב להיות מוגדר כעבירה על החוק וכהתעללות נפשית על ידי החוק. מערכת החוקים בישראל חוקקה לאורך השנים את המתקדמים בחוקי הרווחה בעולם המערבי כולו. בכך היא הדגימה שבניגוד למקומות אחרים בעולם, המשפט בארץ אינו רק עובד ומלווה את מציאות חייהם של האזרחים, אלא הוא גם לוקח על עצמו תפקיד אקטיבי ביצירה של חברה הוגנת יותר.

ההכרזה על ניכור הורי כעבירה וכהתעללות נפשית בילדים היא הצהרה שדרכה החברה מבטאת שאט נפש אל מול התופעה האיומה הזאת ודוחה את קיומה מכל וכל.

להצהרה וחקיקה כזו יהיו כמה תוצאות. קודם כל הצהרה וחקיקה כזו תרתיע הורים מלקוט בדרך זו. הורים מנכרים מרשים לעצמם להיות מנכרים פשוט כיוון שהם יכולים. כיוון שהמערכת מאפשרת זאת בינתיים. אך מרגע שניכור הורי יוגדר כהתעללות ועבירה על החוק, הורים מנכרים רבים יירתעו מהאפשרות שהם יענשו וימנעו מלהסיט את ילדיהם.

תוצאה חשובה נוספת של חקיקה כזו תשפיע על עובדים סוציאליים לסדרי דין ולחוק נוער ואף על אנשי משטרה. המצב כיום מגדיר אלימות פיזית והתעללות מינית כעבירות על החוק. עובדים סוציאליים, ולמעשה כל אדם, מחויבים, על פי חוק, לדווח לפקיד סעד או למשטרה על כל חשד להתעללות בחסר ישע. כל עוד רק אלימות פיזית או מינית מוגדרות כעבירה על החוק, עובדים סוציאליים ממהרים לדווח על כל חשד שכזה, וכן ממליצים להורים לגשת למשטרה ולהתלונן, גם כאשר אין לעוס"ם כל מידע האם עבירות אלו התרחשו או לא.

ברגע שעובדים סוציאליים ידעו שהם מחויבים לדווח גם על עבירות של ניכור הורי, שני דברים חשובים יתרחשו: 1. הם לא ימהרו לדווח על מקרי אלימות והתעללות לפני שבדקו לעומק האם אין מדובר כאן בתלונת שווא, אשר מכוננת ליצור מצב של ניכור הורי 2. הם יידעו את ההורה המתלונן שתלונת שווא על אלימות או התעללות, שכוונתה היא ליצור ניכור הורי, היא עבירה בפני עצמה, ובכך ירתיעו הורים מנכרים מלקוט בקו הזה.

אנו רואים את השינוי החוקי כמרכיב מרכזי בטיפול נאות בבעיית הניכור ההורי. אך במקביל חשוב לנו הדגיש שגם כיום פקיד סעד לחוק נוער יכולים לאבחן ולקבוע בעצמם שהניכור ההורי הוא התעללות נפשית, שהוא מזיק נפשית לילד ושהוא עלול ליצור הפרעות נפשיות בהמשך. למעשה, זו חובתם של פקיד סעד לעשות זאת. עובדים סוציאליים ופקיד סעד עם מודעות לניכור הורי ולתוצאותיו האיומות יכולים כבר עכשיו להציל ילדים ממצב זה, אם יעזו לכתוב דוחות ברורים המצביעים על התעללות ואם ימליצו בפני בתי המשפט לנקוט סנקציות כנגד הורים מתעללים אלו.

ובכל מקרה, גם ברגע שהחקיקה תכנס לתוקף, בתי המשפט יזדקקו לכלים כדי לאכוף אותה. כלים אלה יוכלו להינתן דרך מרכזים טיפוליים שיעסקו בנושא מתוך מומחיות ותוך שיתוף פעולה בין כל הגורמים.

מרכזים טיפוליים:

שני סוגים של מרכזים טיפוליים צריכים להיבנות כדי לאפשר טיפול יעיל במקרים קלים וקשים של ניכור הורי:

1. מרכזים בקהילה או תחנות לטיפול בניכור הורי – בהם יינתן טיפול למשפחות בניכור הורי קל עד בינוני: בדיוק כפי שמרכזים למניעה וטיפול באלימות במשפחה מוקמים בצמוד לרבות מלשכות הרווחה, צריכים לקום בארץ מרכזים לטיפול בניכור הורי, שבהם יעבדו מטפלים שהתמחו בנושא זה. מרכזים אלה הם משאב שבתי המשפט יוכלו להשתמש בו ולשלוח אליו משפחות עם ניכור. מרכזים אלה יעבדו מתוך ראייה מערכתית משפחתית. המטפלים בהם ידעו לעבוד עם כל חברי המשפחה (כדי להימנע מצידוד מעוות בצד אחד) והם יוכשרו לכך במיוחד בקורסים והכשרות מטעם משרד הרווחה, או בית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה, בקורסים ארוכי טווח ומקיפים.

אפשרות מעניינת שכדאי לבחון אותה תהיה לשים את המרכזים הללו תחת הגג של התחנות לטיפול ומניעת אלימות במשפחה. בהחלטה כזו יש גם הצהרה ברורה של החברה שהיא רואה בניכור הורי סוג של אלימות.

2. מרפאות הכוללות אשפוז המאפשרות טיפול אינטנסיבי בילד המנוכר ובהורה המנוכר יחד: עבור משפחות בניכור חמור מאוד, טיפול אמבולטורי אינו מספק. כל עוד הילד חי עם ההורה המנוכר וממשיך לקבל ממנו שטיפות מוח על בסיס יומיומי, שום טיפול לא יצליח. במקרים כאלה בתי המשפט ישלחו את בני המשפחה לטיפול הכולל אשפוז. ההורה המנוכר יחויב להיות בטיפול במרפאת חוץ, על ידי מטפל מומחה. והילד וההורה המנוכר יכנסו למרכז שבו תתקיים "תרפיית איחוד" בין הילד להורה המנוכר. בארה"ב ובקנדה קמו מרכזים כאלה שמראים הצלחה רבה. הטיפול במרכזים אלה כולל ניתוק מוחלט של הילד מההורה המנוכר למספר ימים, ולעיתים עד ל 90 יום. הממצאים

מאוד מעודדים ומראים שלמרות החשש, ילדים אלה אינם סובלים מטראומה כתוצאה מהניתוק מההורה המנכר. להפך. האהבה שלהם כלפי ההורה המנכר מקבלת סוף סוף מקום, והם לומדים שטוב להם להביע אותה (Reay, 2015).

→ חשוב לזכור שגם במקרים שבהם נדרש ניתוק של הילד לתקופה מההורה המנכר, זהו ניתוק זמני בלבד. המטרה היא תמיד לאפשר לילד לאהוב ולהיפגש עם שני הוריו, מבלי שיצטרך לבחור את מי לאהוב (חוץ מאותם מקרים שבהם ההורה המנכר מסרב בכל תוקף להפסיק את שטיפת המוח ואת ההסתה, ובכך ממשיך לחשוף את הילד להתעללות נפשית).

סיכום:

לסיכום, הטיפול בניכור הורי דורש מהמטפלים שינוי רדיקלי בתפיסת עולמם ובהתנהגות שלהם. הוא דורש מהם מעבר מהתבוננות בעולמם הפנימי הנפשי של מטופליהם, לראייה והבנה מערכתית של המשפחות בטיפולם. הוא דורש מהם ללמוד סט חדש של מיומנויות טיפוליות מעמדות ותקיפות. אבל יותר מכך, הטיפול בניכור הורי דורש מהמטפלים אומץ:

- אומץ להאמין למה שעניהם רואות ולא רק למה שמטופליהם מספרים
 - אומץ להפסיק להיות נחמדים, מכילים ואמפטיים ולהתחיל להיות תקיפים, נחושים ומעמתיים
 - אומץ להסכים להיות לא אהובים על ידי מטופליהם
 - אומץ לנקוט עמדה מול מערכת שלמה שלא מעיזה לעשות זאת
 - אומץ לסמוך על האינטואיציה שלהם ועל חוש הצדק שלהם כדי שאלו יאפשרו להם להתעמת עם ההורה המנכר, לעמוד אל מול התמרונים שלו, לשים על השולחן את השקרים ואת הפערים בגרסאותיו
 - אומץ לסייע להורה המנכר לא לוותר על האמת שלו. לדחוף אותו להיות נאמן לעצמו. לסייע לו להמשיך להאמין בזכותו להיות הורה ובזכותם של ילדיו לשני הורים
 - אומץ לא להאמין, לסמוך על עצמם ועל האמת שלהם אל מול ילד ש"נשבע" בבכי קורע לב שההורה המנכר מתעלל בו
 - אומץ להגיש לשופטים מסמכים ברורים, רהוטים ולא מגמגמים על כך שההורה המנכר אינו מסוכן בשום דרך ושהוא ראוי להיות הורה, למרות שילדיו טוענים אחרת
 - אומץ להגיש לשופטים מסמכים ברורים, רהוטים ולא מגמגמים המצביעים על כך שההורה המנכר מתעלל נפשית בילד ולהמליץ על סנקציות חריפות שיהפכו את הניכור ללא כדאי עבור ההורה המנכר.
- על מדינת ישראל, שתמיד הצטיינה בחקיקה המתקדמת ביותר בנוגע להגנה על חסרי ישע, לקחת על עצמה עתה את האתגר של טיפול יעיל, ממוקד, מידי ומרפא בתופעה הכואבת של ניכור הורי.

מקורות:

- ברגמן, ז. וויצטום, א. (1995) חטיפת ילד בידי הורה והתסמונת של התנכרות להורה. שיחות. כרך ט. חוברת מס' 2. מרץ 1995.
- גוטליב, ד. (2004) תסמונת הניכור ההורי. רפואה ומשפט. גליון מס 31.
- יואלס, ת. ושגיא שוורץ, א. (תשע"ב) אמא אבא ומה אתי אני זקוק לשניכם. דין ודברים. כרך 1 (תשע"ב). 375-404.
- לסר, י. (2005) מחשבה נוספת-תסמונת הניכור-ההורי-מקודדת-המבט-של-התפתחות-הילד. חברה ורווחה. כה, 341 – 356.

Baker, A. J. L., (2007). Adult children of parental alienation syndrome. Norton. New York. London

Baker, A.J.L. and Sauber, S.R.. (2013) Working With Alienated Children and Families: A Clinical Guidebook . Taylor and Francis. Kindle Edition

:Bernet, W. (Ed.). (2010). Parental alienation, DSM-5, and ICD-11. Springfield, IL

.Charles C Thomas

- Cirillo, S. & DiBlasio, P. (1992). Families that abuse: Diagnosis and therapy. New York: Norton
- Constance, A. (2007) "Family Ties After Divorce: Long-Term Implications for Children", 46 Family Process 53, pp. 53-65. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00191.x>
- Cookston, J.T., Braver, S.L. and Griffin, W.A. (2007) "Effects of the Dads for Life Intervention on Interparental Conflict and Co-parenting in the Two Years After Divorce", 46 Family Process 123, pp. 123-137. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00196.x>
- Darnall, D. (2010). Beyond divorce casualties: Reunifying the alienated family. Lanham, MD: Taylor Trade Publishing
- Garber, B. D. (2004). Therapist alienation: Foreseeing and forestalling dynamics Undermining therapies with children. Professional Psychology: Research and Practice, 35(4), 357-363. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0735-7028.35.4.357>
- Gardner, R. A. (1987). The parental alienation syndrome and the differentiation Between fabricated and genuine child sex abuse. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics
- Gardner, R. A. (1998). The parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal professionals. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics
- Gardner, R. A. (1999) Differentiating between parental alienation syndrome and bona fide abuse-neglect. The American Journal of Family Therapy, 27:2, 97-107. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/019261899261998>
- Gardner, R. A., Sauber, S. R., & Lorandos, D. (Eds.). (2006). The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations. Springfield, IL: Charles C Thomas
- Gottlieb, L.J. (2012) The Parental Alienation Syndrome: A Family Therapy and Collaborative Systems Approach to Amelioration. Charles C. Thomas Publishers. Springfield, IL
- Hummel, K. (2009) retrieved from http://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/familie/trennungsvaeter-weil-die-mutter-es-nicht-will-1772188.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2
- Hummel, K. (2010) retrieved from http://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/familie/sorgerecht-der-entsorgte-vater-1653776.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2
- Hummel, K. (2010 b) retrieved from http://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/familie/feindbild-vater-das-entfremdete-kind-1653630.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2
- Kerr, M. E. and Bowen, M. (1988). Family Evaluation. Norton
- Lorandos, D., Bernet, W., & Sauber, S. R. (Eds.). (2013). Parental alienation: The handbook for mental health and legal professionals. Springfield, IL
- Miller, S. G. (2013). Clinical reasoning and decision-making in cases of child alignment: Diagnostic and therapeutic issues. In A. J. L. Baker & S. R. Sauber (Eds.). Working with alienated families: A clinical guidebook (pp. 8-46). New York, NY: Routledge
- Nadine Ahr, V und Hawranek, C. (2015) retrieved from <http://www.zeit.de/2015/15/sorgerecht-familienrecht-scheidung-trennung/komplettansicht>

- Palazzoli Mara Selvini et al (1989) Family Games. Norton. chapter IX pp. 163-177
- Reay, K. M. (2015) Family Reflections: A Promising Therapeutic Program Designed to Treat Severely Alienated Children and Their Family System. *The American Journal of Family Therapy*, 43:197–207. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/01926187.2015.1007769>
- Sauber, S. R. (2010, October 2–3). Why forensic evaluations are more effective than traditional psychotherapy into helping alienated children: The difference in approach and outcome. Canadian Symposium for PAS. Mount Sinai School of Medicine, New York, NY
- Sauber, S. R. and Worenklien, A. (2013) The essential role of the mental health consultant in parental alienation cases in A. J. L. Baker and S. R. Sauber. *Working With Alienated Children and Families: A Clinical Guidebook*. Taylor and Francis. Kindle Edition
- Schnarch, D. and Regas, S. (2012) The crucible differentiation scale. *Journal of Marital and Family Therapy*. Vol. 38, No. 4, 639–652. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1752-0606.2011.00259.x>
- Sullivan, M. J., Ward, P. A., & Deutsch, R. M. (2010). Overcoming Barriers Family Camp: A program for high-conflict divorced families where a child is resisting contact with a parent. *Family Court Review*, 48, 115–134. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01293.x>
- Warshak, R. A. (2010a). Family bridges: Using insights from social science to reconnect parents and alienated children. *Family Court Review*, 48(1), 48–80. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01288.x>

תגובות מפייסבוק

תגיות: גירושין, טיפול משפחתי, ניכור הורי, סרבנות קשר

8 תגובות על "שמונה שלבים ביצירה של ניכור הורי"

זרבה הגיב:

15 בספטמבר 2016 בשעה 23:52

מאמר מעולה. המלצות מדויקות. מצטרפת לכל מילה, כאשר מקצוע, ע"ס מנחת הורים, ומטפלת זוגית. כעשירי הזמן של מערכת הרווחה ליישם ולמנוע מהילדים המנוכרים את ההתעללות האיומה הזו.